

Jan Hezák

V základě do té doby nevidaného rozvoje techniky a industrializace v 19. století, se všemi důsledky, které to s sebou neslo - vznikem průmyslové krajiny, těžebních oblastí a devastace - skrývá se specifický přístup k přírodě, přístup, který přinesla přírodověda 16. a 17. století reprezentovaná jmény: Francis Bacon, Galileo Galilei, René Descartes, Isaak Newton. Od tohoto mezníku přestává být člověk pouhým pasívním pozorovatelem bohem rozvrženého univerza a stává se protivníkem přírody. Chce přírodu poznávat, měřit, zkoumat především proto, aby jí mohl vytěžit, využít pro sebe. Ve zkratce ono nové pojetí ukazuje úryvek z Descartovy Rozpravy o metodě: "... tyto poznatky /rozuměj obecné poznatky fyziky - pozn. J.H./ mi ukázaly, že je možno dojít znalostí, v životě velmi užitečných, a že místo oné spekulativní filozofie, již se vyučuje ve školách, možno nalézt jinou, praktickou, jejíž pomocí poznajíce sílu a působnost ohně, vody, hvězd, oblohy a všech ostatních těles, nás obklopujících, tak zřetelně, jako známe rozličná zaměstnání svých řemeslníků, mohli bychom všeho toho použití stejným způsobem ke všem účelům, pro něž se to hodí, a stáli se tak jakoby pány a vládci přírody. A to je žádoucí netoliko pro vynálezy nesčíslných strojů, vhodných k tomu, abychom získali bez všeliké námahy plody země a všechny užítky, které v ní jsou, nýbrž je to hlavně žádoucí pro zachování zdraví, jež je nepechybně první statkem a základem všech ostatních statků tohoto života..." /vyd. Praha 1947, s. 68-69/.

K větru a vodě, které tu byly k dispozici již dlouhá předchozí staletí, přibývá v 18. století nový druh energie - pára. Příroda, země, se stává zdrojem síly. Na místo středověké kontemplace a pokory před přírodou, pochopenou jako výtvar beží, nastupuje racionální kalkul, experiment, později institucionálně řízený výzkum. A všechno to má jedině zaměření, jediný cíl: odhalit skryté síly přírody a získat je pro člověka.

Romantická vzpoura, romantický postoj, jak zde byly v několika příspěvcích z různých pohledů přiblíženy, byly do značné míry motivovány protestem proti průmyslové civilizaci, proti pragmatickému a kořistnickému přístupu k přírodě, a tedy také proti technice, proti stroji jakožto nástroji devastace. Proto také byla jen zřídka technika romantickým uměním tematizována. Člověk zde stojí vždy tváří v tvář vznešenosti, tajuplnosti přírody, hledá v přírodě samotu, útočiště před ruchem světa, tuší v ní vlastní základ. Jak říká E. Fischer, když charakterizuje jeden z obrazů Caspara Davida Friedricha: "... z člověka na obraze... zůstává nepatrné a bezmocné stvoření, přemožené horami a stromy, mraky, mlhou a mořem, nebezpečím, pomíjejícností a nicotou. Většinou zůstává postavou v pozadí, lidská tvář se odvrací od pozorovatele, je nezřetelná, on sám je pohlcen dálkou, měsícem a smrtí, není už sebevědomou osobností, ale bytostí, která se rozplývá v přírodě a v nekonečnosti krajiny." /E. Fischer, Původ a postava romantismu, Praha 1966, s. 201./

Chtěl bych v kontrastu k tomu poukázat na zcela odlišné zachycení člověka, a tentokrát i jeho stroje, v rámci krajiny. Přesuňme se v čase o víc než půl století k současnosti, do roku 1910. Tehdy, 16. října, pořádal ve Vysočanech svou produkci slovinský aviatik Sablatnig a neznámý novinář, snad V. Heinz nebo J. Kalva, ji takto přiblížil v časopise Sport a hry: "Nad kbelskou alejí už zářil žlutozelený terč měsíce, v nevelké dáli se už jako kouř vlekly mlhy po zčernalé soumrakem půdě. A na tomto jevišti poletoval člověk. V mrštných obrazech, na levo, na pravo poletoval, v černém stínu země mizel a zase do jasného nebe se vymršťoval, jako šídlo v parný letní den poskakuje nad hladinou. To už nebyl let, byl to fantastický rej člověka, jenž splnil sen Daedalův, odvrhl tíži a suverénně ovládá směr i výšku v bleskurychlých pohybech. Sablatnig uchvátil a právem, neboť ukázal nám klasické Wrightovo letadlo nejen v jeho dokonalosti, nýbrž nám zjevil i 'mechanickou krásu' jeho, pro niž jsme dosud byli slepi." /Sport a hry IX, 1910, s. 277-278/

Zachycená událost, přesahující podle mého soudu rutinní žurnalistický popis, má sice typický romantický časoprostor -

- měsíčním svitem osvětlenou krajinu /žlutozelený terč měsíce, vleklé mlhy po zčernalé soumrakem půdě, černý stín země/, ta však nevybízí ani k reflexi, ani ke kontemplaci, ale podtrhuje a dává vyniknout suverénnímu lidskému konání - zvládnutému letu. Měsíční svit tu nedopadá na náhrobky a zříceniny symbolizující marnost a nicotnost lidské existence, ale osvětluje "fantastický rej člověka, který ovládá směr i výšku v bleskurychlých pohybech" a stojí ve vztahu k přírodě opět na půdě onoho ovládání a přemáhání. A dodejme - nemůže jinak.

Tvořivá činnost, a tedy i technická tvorba, náleží k bytostnému určení člověka. Ze sítě technologie, která nás stále těsněji obepíná, která se mnohdy jeví jako svět pro sebe, svět, v němž každá skulinka, každý sebemenší náznak je okamžitě využit k dalšímu větvení, šíření, násobení, není úniku, právě tak, jako není návratu k nějakému prvotnímu přírodnímu stavu.

Co nám tedy zbývá? Ať to zní jakkoli otřepaně, není pro to jiné pojmenování - apel na lidskou zodpovědnost. Vymežit v rámci celku, v hierarchii hodnot technice a stroji takové místo, jaké jim náleží. A příroda? Vraťme se na závěr do poloviny 19. století a nechme poněkud tajemně promluvit Slovník naučný Františka Ladislava Riegra z roku 1876: "Vztahujeme pak všeliký výjev k něčemu bytně podstatnému, což jest příčinou vznikání výjevů, objevujíc jimi svou vlastní bytost ukrytou. Odtud jde další výklad slova příroda v ten smysl, že neznačí nám toliko souhrn těkavých a měnivých úkazů, než spolu i podstatný jejich základ." /díl VI., Praha 1867, s. 959/ Tímto "podstatným základem", z něhož vše vzchází a do něhož zpět se navrácí, příroda zůstává. A člověku zase zůstává, pořád ještě, možnost volby: Buď dát přírodě svým vztahem a postojem k ní mravní patos, anebo z ní udělat pohřebiště.